УДК 81'373.72(045)
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.41.2.34

Кравець К. Ю.,
викладач кафедри іноземних мов
юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ІДІОМИ У ТВОРЧОСТІ ДЖОНА ГРІШЕМА: АНАЛІЗ ТА ПЕРЕКЛАД (НА МАТЕРІАЛІ ЮРИДИЧНОГО ТРИЛЕРА «ІНФОРМАТОР»)

Анотація. У пропонованій статті здійснено аналіз ідіом, представлених в юридичному трилері «Інформатор» Джона Грішема, розглянуто їхню роль, функціонування та цільове використання.

Кожна ідіома – це лінгвокультурологічна комбінація, основне завдання якої – створити експресивний образ, емоційно забарвити мовлення та, зрештою, досягти поставленої прагматичної мети. Під час перекладу ідіом найважливішим є пошук відповідника за змістом і контекстом, а збереження вихідної структури чи дослівне відтворення компонентів не є пріорітетним. Тому перед перекладачем повсякчас постає завдання, яке потребує нестандартних рішень, прийнятих у результаті ретельної оцінки ідіоми в конкретному контексті та з урахуванням різної культурної і лінгвістичної концептуалізації навколишньої дійсності.

В означеному дослідженні представлено аналіз ідіом, наявних у романі «Інформатор» Джона Грішема, англомовного автора-сучасника, котрого справедливо називають одним із найбільш популярних письменників-геніїв сьогодення, творцем юридичного трилера. У вказаному вище художньому творі представлені ідіоми з різним тематичним наповненням та морфологічною структурою, їхня наявність у складі іронічних виразів, синонімічні ідіоми на позначення одного концепту наочно демонструють багатогранність, стильову різноплановість цих виражальних засобів і їхнє майстерне використання Джоном Грішемом.

У реферованій розвідці описано й проілюстровано основні способи перекладу ідіом, наявних у романі «Інформатор»: описовий переклад, переклад за допомогою аналога чи еквівалента, дослівний переклад (калькування) та переклад одним словом. Виокремлено найбільш і найменш ефективні шляхи відтворення ідіом, встановлено їхнє кількісне співвідношення в українському перекладі. Наголошено на необхідності максимального збереження експресивно-стилістичного образу ідіом під час їхнього відтворення мовою перекладу.

Ключові слова: ідіома, юридичний трилер, переклад.

Постановка проблеми. У термінології низки мовознавців ідіоми позначаються по-різному: «нерозкладні сполучення» (О.О. Шахматов), «стійкі сполучення» (С.І. Абакумов), «незмінні вирази», «сталі вирази» чи "set expressions" (І.В. Арнольд) [1, с. 38], проте беззаперечним є той факт, що вони існують в усіх мовах світу, відтворюють етноколорит, історію, культуру та світосприйняття народу.

Використання, диференціація і переклад ідіом у всіх галузях людського знання (художній, технічний, юридичній та ін.) залишається одним із найскладніших, але водночас найцікавіших завдань перекладача. Проте нині у вітчизняній лінгвістиці не запропоновано комплексний та універсальний підхід до перекладу ідіом з урахуванням контексту й особливостей жанру, що зумовлює актуальність цієї статті. Репрезентативним тлом для вирішення означеного завдання є юридичний роман «Інформатор» американського письменника-сучасника Дж. Грішема, автора численних бестселлерів, багато з яких «успішно екранізовані за участю відомих голлівудських акторів і користуються великою популярністю у глядачів» [2, с. 74].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідіоми та їх стилістичне використання завжди викликали лінгвістичний інтерес як у зарубіжних (J. Ayto [9], Z. Kovecses [10], W. McMordie [11], J. Seidl [11], P. Szabcó [10] тощо), так і у слов'янських мовознавців та лексикографів (Н.М. Амосова [3], В.В. Виноградов [4], Р.П. Зорівчак [5], О.В. Кунін [6], О.І. Смирницький [7], М.М. Шанський [8] та ін.). Зазначені вище та інші вчені зробили значний внесок у дослідження ідіоматики, типологізацію ідіом і способи їхнього відтворення мовою перекладу.

Мета статті – різнобічний аналіз та дослідження індивідуально-авторських особливостей вживання ідіом в юридичному трилері Дж. Грішема «Інформатор», а також розгляд основних способів їхнього перекладу українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Термін «ідіома» використовується на позначення сталого образно-метафоричного та афористичного виразу, який потребує переосмислення компонентів. Розглядаючи ідіоми на структурно-семантичному рівні, Н.М. Амосова влучно тлумачить їх як одиниці контексту, в яких вказівний мінімум і семантично реалізований елемент становлять тотожність, причому обидва представлені загальним лексичним складом словосполучення [3, с. 64]. Подібну дефініцію пропонують зарубіжні лінгвісти Дж. Сейдл та У. Макморді, зазначаючи, що в ідіомі слова часто поєднуються в дивний, нелогічний або навіть граматично неправильний спосіб [11, с. 4].

Аналізуючи ідіоми зі стилістичної перспективи, варто беззаперечно погодитись із О.І. Смирницьким у тому, що вони засновані на перенесенні значення, метафорі, яка чітко усвідомлюється мовцем, а їхньою характерною рисою є яскраве стилістичне забарвлення, відхід від нейтрального стилю [7, с. 127]. Таким чином, кожна ідіома – це унікальне, неподільне лексико-стилістичне сполучення кількох компонентів, які створюють образ, підвищують експресивність висловлювання, втрачаючи самостійне значення.

Стилістичну значущість ідіом проілюстровано майже на кожній сторінці юридичного трилера «Інформатор» Дж. Грішема, творчість якого останнім часом дедалі більше привертає увагу літературних критиків та мовознавців. Як зазначає М.М. Дудченко, для жанру «юридичний трилер» характерни-

ми є «захоплюючий сюжет, інтрига, висока динаміка розвитку подій, яскраві образи, мальовничі описи» [2, с. 74]. Відтворити всі ці характеристики, відчути всю повноту емоцій і реалістично зануритись у кримінально-правову атмосферу допомагають, зокрема, різноманітні ідіоми.

За морфологічною структурою ідіоми, наявні в юридичному трилері «Інформатор», можна поділити на дві основні категорії:

1) іменникові двоскладові: *full throttle* [12, с. 80], *short fuse* [12, с. 150], *witch hunt* [12, с. 199], *smoking gun* [12, с. 201];

2) дієслівні багатоскладові: *to jump out of one's skin* [12, с. 339], *to get the ball rolling* [12, с. 249], *to eat up every word* [12, с. 234], *to be on the same page* [12, с. 202].

Основна сюжетна лінія роману розгортається довкола корумпованої судді, яка у співучасті з мафією порушує закон заради «великих грошей». Врешті-решт, усі «брудні» махінації під час небезпечної оперерації викриваються Комісією з перевірки суддів та ФБР за посередництвом таємного інформатора. Враховуючи зазначене вище, можна виділити чотири основні тематичні групи ідіом:

1) характеристика особи:

– *The small number of* ***bad apples*** *kept her busy fifty hours a week [12, с. 2].*

– *According to the guy who appears to be the main spokesman and he's a real* ***old windbag*** *[...]* [12, с. 177].

– *Gunther was admittedly a* ***loose cannon****, but he was willing to fly down and back at his own expense* [12, с. 252].

– *[...] surely they would go after the* ***big boys****, the Cousins, and not worry about the* ***small fish*** *like him* [12, с. 326].

Означена група налічує найбільшу кількість ідіом, які, передусім, характеризують антигероїв чи негативно висвітлюють дійових осіб. Вони допомагають авторові найбільш реалістично відтворити образ негідника;

2) почуття/емоції:

– *[...] he did indeed sound nervous, even jumpy, as if* ***looking over his shoulder*** [12, с. 281].

– *Look we need some help tonight. Verna is* ***dead on her feet*** [12, с. 80].

– *Judge McDover took charge of the litigation,* ***ran roughshod over*** *the lawyers [...]* [12, с. 36].

– *Normally, she kept her emotions on* ***an even kneel*** *and wasn't given to the moods* [12, с. 334].

Ідіоми, що увійшли до цієї групи, використовуються Дж. Грішемом, насамперед, для позначення негативних емоцій (страх, агресія, втома, відчай та ін.) або самоконтролю, допомагаючи читачеві відчувати й співпереживати разом із героями, повністю зануритись у сюжет;

3) гроші:

– *[...] he whittled his gang down to just a handful of cousins so there would be fewer* ***hands in the till*** [12, с. 33].

– *My friend was* ***cooking the books*** *and taking on way too much debt [...]* [12, с. 11].

– *That's what I'm really after because it's* ***a gold mine*** *for my client* [12, с. 44].

– *How was it* ***kept off the books*** *and away from security and surveillence?* [12, с. 64].

У художньому просторі роману «Інформатор» ідіоми цієї тематичної групи реферують до неправомірного збагачення, розподілу та незаконного відмивання грошей через казино чи інші нелегальні установи;

4) аморальність:

– *McDover* ***sold her soul to the devil*** *to get elected and she's been getting paid ever since* [12, с. 41].

– *Can you guys arrest people or are you just, you know, like,* ***sticking your noses*** *into this business* [12, с. 122]?

– *And it's often the one you trust the most who'll* ***cut your throat*** *for the right price* [12, с. 307].

– *He's* ***blowing smoke*** *about a prompt hearing but thinks he can delay it for at least six months* [12, с. 303].

Ця група ідіом використовується автором для експресивного відображення, передусім, таких аморальних проявів, як обман, безсоромність, підступність і лицемірство.

Означені групи становлять основний масив ідіом, які реалістично відображають певну ідею, створюють образність та атмосферу, підвищують експресивність юридичного трилера «Інформатор». Попри те, Дж. Грішем не обмежується вказаними вище класами. Так, у діалогічному мовленні персонажів автор використовує так званий «ідіоматичний юридичний сленг», який надає певному висловлюванню професійного колориту, маркує комунікативну ситуацію як невимушену і підвищує експресивність висловлювання:

– *It's not easy finding work with a* ***rap sheet****, you know* [12, с. 296]?

– *Actually, he* ***cleaned up his act*** *and has had a decent life* [12, с. 233].

Щоб показати глузливе та критичне ставлення до героя, письменник влучно використовує ідіоми, що виражають іронію і сарказм:

– *Each January, Michael Geismar, BJC's longtime director, was forced to walk over to the Capitol,* ***hat in hand****, and watch as the house and senate committees* ***split the revenue pie*** [12, с. 22].

Гостросюжетна історія розвивається довкола загадкового інформатора, тому часто фігурує концепт розголошення, вивідування та «злиття» інформації, а задля того, щоб уникнути одноманітності й повторення, Грішем вдається до використання синомічних та антонімічних ідіом, які підсилюють основну ідею роману, надають виразності й багатогранності:

– *And who is this mysterious* ***deep throat*** *we are supposed to meet* [12, с. 5]?

– *One* ***big mouth*** *said I could collect from the insurance policy that covered the stolen truck* [12, с. 124].

– *I want to bust Judge McDover so my client can collect a small fortune for* ***blowing the whistle*** [12, с. 43].

– *We thought there might be an element of danger, and our plan was to sort of* ***sniff around the edges*** *and see what we could find* [12, с. 141].

– *And I suppose your question is one I'll* ***take to my grave*** [12, с. 141].

Ідіоми характеризуються сталістю та непроникністю структури, що здебільшого унеможливлює довільну зміну їхніх компонентів. Проте у творах художньої літератури автори можуть вносити зміни у формально-змістову структуру ідіом із метою надання додаткових конотацій, підвищення стилістичної значущості певного висловлювання тощо. Це, зокрема, ілюструє роман «Інформатор», в якому ідіоми такого типу використовуються для підсилення експресії, передачі авторського стилю та утворюються за допомогою таких прийомів:

– вилучення елемента **(bury one's head in the sand):**

Bury our heads*, keep our mouths shut, and cover up for the big boys* [12, с. 175];

− заміна елемента **(catch in the crossfire):**

She and Dubose will assume that we believe poor Hugo was killed by a drunk driver and I got ***hit in the crossfire*** [12, с. 183];

− модифікація елемента **(to tighten the noose):**

As the government chipped away at the fringes, ***the noose grew tighter*** *around their necks* [12, с. 400].

Переклад кожної ідіоми – це результат її ретельної оцінки в конкретному контексті, тому навіть за наявності відповідника перекладач ситуативно може вдаватися до інших способів перекладу задля збереження образності, експресивності тощо. Під час дослідження ідіом в юридичному трилері Дж. Грішема «Інформатор» було виявлено такі основні способи їх перекладу:

1) описовий переклад (48%):

− *Look, Randy, I'm not a cop and I don't* ***do cloak-and-dagger*** *very well* [12, с. 6].

– *Послухай, Ренді, я не коп, а тому* ***не буду гратися з тобою в ці шпигунські ігри*** [13, с. 9].

− *They have eighteen days left to respond, and I'm sure they'll* ***play it cool*** *until the last minute* [12, с. 262].

– *У його підопічної залишилось вісімнадцять днів на відповідь і, я запевняю тебе, вони до останньої миті* ***вдаватимуть, що все чудово*** [13, с. 280];

2) переклад за допомогою аналога (27%):

− *It doesn't, unless of course McDover* ***goes up in flames*** *with Dubose* [12, с. 49].

− *– Жодної. Хіба що Макдовер* ***потягне з собою на дно*** *Дюбоса* [13, с. 55].

− ***Thick as thieves*** [12, с. 70].

– *Ми ж такі* ***друзі, що і водою не розіллєш*** [13, с. 76];

3) переклад за допомогою еквівалента (12%):

− *Your past will be forgotten and you'll be* ***free as a bird*** [12, с. 292].

– *Ваше минуле буде забуто і ви станете* ***вільним мов птах*** [13, с. 312].

− *You've* ***shed enough blood*** [12, с. 191].

– *Занадто* ***багато крові було пролито*** [13, с. 204];

4) переклад одним словом (9%):

− *Out of frustration on her part and fatigue on his, they both* ***threw in the towel*** *early and settled on soft jazz* [12, с. 1].

– *Зрештою, відчувши легке роздратування і втому, обоє* ***здалися*** *й увімкнули джаз* [13, с. 3].

− *When gambling was legalized in Biloxi it really* ***knocked a hole*** *in their business* [12, с. 19].

– *Легалізація азартних ігор у Білоксі серйозно* ***нашкодила*** *бізнесу цієї зграї* [13, с. 24];

5) дослівний переклад (калькування) (4%):

− *I never trusted the guy but he was making so much money I finally* ***took the bait*** [12, с. 11].

– *Я з недовірою ставився до цього клієнта, але його стрімкі прибутки справили на мене таке враження, що* ***я заковтнув наживу*** [13, с. 14].

− *Guess it takes time to* ***get back in the saddle*** [12, с. 242].

– *Мабуть, потрібен час, щоб* ***повернутися назад у сідло*** [13, с. 257].

За даними дослідження, в українській версії роману «Інформатор» найчастіше використовується описовий переклад (48%) з поясненням змісту ідіоми, що зумовлено відсутністю в мові оригіналу релевантного в певному контексті відповідника. Цей вид перекладу дозволяє донести до читача основну ідею, створити необхідну атмосферу, уникнувши незрозумілого буквалізму та лінгвістичної етноспецифіки. Аналоги (27%) й еквіваленти (12%) легко сприймаються в українському перекладі, відображаючи оригінальну картину та стиль роману. Переклад одним словом (9%) використовується, насамперед, для компресії і модуляції, проте хоча відповідне змістове та стилістичне забарвлення передаються доволі влучно, повсякчас спостерігається втрата образності. Рідше ідіоми перекладаються дослівно (4%), що зумовлено бажанням уникнути смислових помилок і ефекту машинного перекладу.

Висновки. Юридичний трилер Дж. Грішема «Інформатор» – це справжній лінгвістично-юридичний шедевр, що вирізняється захопливою динамікою сюжету, образністю, експресивністю тощо, які передаються за допомогою різноманітних мовних засобів. Чільне місце серед цих засобів займають ідіоми, що різняться за тематикою, морфологічною структурою та несуть вагоме стилістичне навантаження, збагачуючи твори додатковою експресією, конотацією, емоцією тощо.

Переклад кожної ідіоми не обмежується пошуком відповідника в словнику, виступаючи результатом ретельного дослідження мікро- та макроконтексту, ступенів вмотивованості, експресії, образності тощо. Аналіз джерельної бази дає підстави стверджувати, що найбільш частотними та продуктивними є описовий переклад (48%) і переклад за допомогою аналога (27%), оскільки основна функція ідіоми – зберегти експресивно-стилістичну картину в мові оригіналу, а збереження структурної та лексичної стійкості виразу є вторинним.

Вектором подальших наукових досліджень є поглиблене вивчення ролі і значущості використання ідіом в юридичних трилерах, зокрема у творчості Дж. Грішема, та оптимізація контекстних перекладацьких рішень у процесі відтворення ідіом шляхом аналізу більшої кількості фактичного матеріалу.

Література:

1. Ганиева Ф.Ф. Фразеологические единицы как объект исследования в трудах отечественных исследователей. *Lingua mobilis: Научный журнал.* 2015. № 1 (52). С. 38–47. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/frazeologicheskie-edinitsy-kak-obekt-issledovaniya-v-trudah-otechestvennyh-issledovateley (дата звернення: 08.09.2019).
2. Дудченко М.М. Засоби вираження концепту «правосуддя» у творчості Джона Грішема. *Філологічні трактати.* 2014. Т. 6, № 1. С. 74–80. URL: https://nbuv.gov.ua/UJRN/Filtr_2014_6_1_13 (дата звернення: 09.07.2019).
3. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1963. 208 с.
4. Виноградов В.В. Лексикология и лексикография: Избранные труды. Москва : Наука, 1977. 312 с.
5. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознача категорія. Ленинград : Вища школа, 1987. 172 с.
6. Кунин А.В. Английская фразеология (теоретический курс). Москва : Высшая школа, 1970. 342 с.
7. Смирницький О.І. Лекції з історії англійської мови. 3-є вид. М.: Видавництво: КДУ, Добросвіт, 2006. 236 с.
8. Шанський Н.М. Фразеология современного русского языка. Изд-е 3-е. Москва : Высшая школа, 1985. 160 с.
9. Ayto J. Oxford Dictionary of English Idioms. 3rd edition. UK : Oxford University Press, 2010. 408 p.
10. Kovecses Z., Szabcó P. Idioms: A View from Cognitive Semantics. *Applied Linguistics*. Volume 17. Issue 3. 1996. P. 326–355. URL: https://doi.org/10.1093/applin/17.3.326 (дата звернення: 08.09.2019).
11. Seidl J., McMordie W. English Idioms. 5th edition. UK : Oxford University Press, 1988. 272 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

12. Grisham J. The Whistler. UK : Hodder & Stoughton, 2016. 407 с.
13. Грішем Дж. Інформатор: Роман / пер. з англ. М. Восков'юк. Київ : Видавнича група КМ-БУКС, 2017. 432 с.

Kravets K. Idioms in John Grisham's literary works: the analysis and translation (based on the legal thriller 'The Whistler')

Summary. The paper outlines the analysis of idioms in the legal thriller 'The Whistler' by John Grisham; their role, functioning, and targeted usage are examined.

Each idiom is a linguistic and cultural combination, the primary aim of which is to create an expressive image and color the speech emotionally, and ultimately to achieve its pragmatic goal. While translating idioms, to find the correspondent variant considering particular content and context is paramount; whereas to preserve the original structure of the components or translate literally is not a priority. Therefore, the translator is constantly confronted with a task that requires non-standard solutions made by a careful analysis of the idiom in a particular context, taking into account different cultural and linguistic conceptualizations of the surrounding reality.

This research gives the analysis of idioms in 'The Whistler' by John Grisham, modern English writer, who is rightly considered to be one of the most popular genius writers of nowadays, the creator of a new type of a novel – a legal thriller. The classification of idioms (presented in the abovementioned literary work) by thematic content and morphological structure, the differentiation of idioms within ironic expressions, the analysis of the use of synonymous idioms referring to one concept clearly demonstrate the versatility, stylistic diversity of idioms and their skillful usage by John Grisham.

The addressed paper describes and illustrates the main ways of translating idioms in the novel 'The Whistler', namely: descriptive translation, translation with the help of an analogue or equivalent, literal translation (replication) and one word translation. The most and least effective ways of translating idioms are highlighted, their proportion in Ukrainian translation is presented. The importance of ultimate maintaining of expressive and stylistic image of original idioms, while translating them, is emphasized.

Key words: idiom, legal thriller, translation.